

ЕТНОЛІНГВІСТИКА. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

УДК 81'1 : 39(=161,2) (045)

DOI: 10.31651/2226-4388-2023-35-45-52

ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕТНОСОЦІУМІ ТА ЙОГО МОВІ ЯК НАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

У статті репрезентовано й проаналізовано трансформації в українському суспільстві, лексичні й лексико-семантичні зміни в його мові, що об'єктивують еволюцію етносвідомості українців під час російсько-української війни. Уперше звернено увагу на висвітлення проблеми взаємодії мови й етносу в контексті повномасштабного вторгнення Росії, відстежено процеси, що їх переживає український народ, представлено й схарактеризовано етнічні й мовні трансформації цього періоду. Як дослідницький інструментарій використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу та лінгвістичні: описовий, ономастологійний, контекстуального аналізу.

Унаслідок проведеного дослідження спостережено еволюцію свідомості українців, згуртованих спільною метою: усвідомлення своєї національної належності й ідентичності, чітке розуміння того, хто є ворогом, як з ним боротися і перемогти, а також ролі мови в цій боротьбі й потреби змінити мовний код. Названі етнічні процеси виявлені в мові сучасних ЗМІ та інтернет-комунікації, де представлено чимало негативно конотованих новотворів, що унаочнюють «оцінність» сучасного національного мовомислення та репрезентують розширення номінативних рядів на позначення країни-агресора, росіян і їхнього президента, загарбницької ідеології, процесів і станів, актуалізованих російським вторгненням.

Ключові слова: *етнос, мова, етнічні процеси, еволюція етносвідомості українців, лексичні явища, лексико-семантичні зміни, номінативні ряди.*

Актуальність. Мова є найяскравішою, найстійкішою ознакою етносу, порівняно з якою інші ознаки (єдність території, культури, національної самосвідомості, державної освіти, економічного ареалу, соціальної організації, антропологічний тип) менш стійкі й більш мінливі. Доли мови й етносу завжди були тісно пов'язані. У характері етнічних і мовних процесів дослідники вбачають багато спільного, оскільки етнічні процеси протікають у людині, а через людину – у суспільстві. Їх, як і мовні, важко спостерігати, однак мовні явища можна швидше відстежити й зафіксувати, ніж зміни етнічні. Особливо яскраво такі трансформації відчутні в періоди національного піднесення, переламних етапів, що згуртовують народ, об'єднують його для реалізації спільної мети і завдань. Мова в таких ситуаціях стає віддзеркаленням тих змін, що відбуваються в етносоціумі, тому фіксація та дослідження розвитку лексичної і лексико-семантичної систем української мови періоду російсько-української війни набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітлення проблеми взаємодії мови й етносу має міждисциплінарний характер, її розглядають у філософії, етнології, лінгвістиці, соціолінгвістиці, етнолінгвістиці тощо. У популярному виданні В. Іванишина та Я. Радевича-Винницького «Мова й нація» тезисно окреслено різні аспекти цієї взаємодії, означено місце і роль мови в національному відродженні України, зокрема, у розділі «Мова і етнос» в одній із тез наголошено, що «для єдності народу значення мови –

зразу за значимістю крові», оскільки «для життя людського суспільства після генетичного коду (генетична пам'ять) найбільше значення має мовний код (соціальна пам'ять) – збереження інформації» (1, с. 76). О. Б. Ткаченко в енциклопедії «Українська мова» також акцентує цю важливість: «Найтипівішим видом суспільства є етнічне (етнос), народ, а найтипівішою його ознакою – мова» (2, с. 366). Саме вона є відображенням національного розвитку України. Зокрема, М. І. Степаненко спостеріг та узагальнив результати взаємодії української мови й суспільно-політичних трансформацій, спричинених Помаранчевою революцією та Революцією гідності, проаналізував лексичні й лексико-семантичні зміни в політичній мові цього періоду. Щодо динаміки мовної ситуації в Україні дослідник зазначив, що «вона очевидна: українська мова досить відчутно заявила про себе як про природний і основний засіб комунікації титульної нації, а також представників інших етносів» (3, с. 4). У соціолінгвістичних студіях розглянуто сучасну мовну ситуацію України загалом (С. О. Соколова) (4, с. 12–98) та у сферах шкільної освіти (О. М. Данилевська) (4, с. 213–395), ЗМІ та культурі (О. Г. Руда) (4, с. 396–517), а також мовну поведінку молоді в білінгвальному місті (І. М. Цар) (4, с. 518–618) та мовну політику й мовну ситуацію у сфері торгівлі і послуг (М. О. Гонтар) (4, с. 619–722), актуалізовано роль мови у формуванні національної ідентичності (Л. Т. Масенко) (4, с. 114–182) тощо.

Етнолінгвістичні дослідження проблеми взаємодії мови й етносу ґрунтовані на антропоцентричній основі світосприймання, що передбачає передусім особистість як одиницю свідомості. Учені розглядають індивіда як одну свідомість, тобто свідомість одного, і водночас «як канал усвідомлення людиною свого часу, оточення, у якому вона живе. Цим оточенням є звичайно етнос, колективна свідомість. Мова окремої людини, з одного боку, є онтологічно-комунікативним відбиттям особистісного стрижня буття, а з другого, – генеральною лінією розвитку колективної свідомості через протиставлення світу внутрішнього світові зовнішньому, суб'єктивному об'єктивному, духовного фізичному, нематеріального матеріальному» (5, с. 43). Саме в особистості відбуваються складні процеси формування особистісного й етнічного «я» на основі життя в родині, на конкретній території, із певним життєвим устроєм і поступового усвідомлення спільної долі – історичної, релігійної, соціально-економічної, культурної. Мова пронизує цей процес наскрізною зв'язною ланкою, оскільки вона в замкненій продуктивній системі символів нагромаджує й фіксує досвід етносу (там само, с. 43–44).

Донедавна проблему війни та її дискурсу не виокремлювали, лише з початком повномасштабного воєнного вторгнення Росії з'явилися публікації на цю тему. У статті О. Я. Пухонської представлено спробу наукової інтерпретації художнього тексту як інструменту «візуалізації і пошуку смислів самої війни» (6, с. 152–158). Л. В. Шитик проаналізувала конфліктогенні тексти із заборонених в Україні соціальних мереж з метою виявлення їхнього антиукраїнського змісту, зокрема наявності в них ознак виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та тимчасової окупації частини української території (7, с. 159–170). Г. М. Куцак, характеризуючи ономасійні парадигми з назвами *Росія*, *росіяни*, *фашизм* у підрозділі колективної монографії «Соціальне в мові та мова в соціумі», наголошує на залежності номінативних намірів мовців від суспільно-політичних концепцій та ідеологій і постанні номінативних одиниць зі зневажливою оцінкою, «що експлікують назву самої країни, поведінку її влади, народу тощо» і є реакцією «суспільства на ворожу політику сусідньої країни» (8, с. 382–354). Р. О. Христіанінова схарактеризувала основні ознаки концепту «ненависть» у мовній картині світу українців до і після початку російсько-української війни, висновкувала про динаміку його змістового наповнення впродовж 2022–2023 рр. та конкретизацію як «відплатну ненависть» (9, с. 42–48). З огляду на важливість відстеження процесів, що їх переживає український народ унаслідок повномасштабного вторгнення Росії, постає необхідність представити й схарактеризувати етнічні й мовні трансформації цього періоду.

Мета дослідження – репрезентувати й проаналізувати трансформації в українському суспільстві, лексичні й лексико-семантичні зміни в його мові, що об'єктивують еволюцію етносвідомості українців під час російсько-української війни.

Матеріали й методи дослідження. Джерелом для написання статті стали матеріали, почерпнуті з мови ЗМІ та інтернет-ресурсів. У статті застосовано загальнонаукові методи аналізу і синтезу та лінгвістичні: описовий (для репрезентації змін у національній свідомості й мовно-культурному просторі українців, узагальнення спостережень над фактичним матеріалом), ономасіологічний (для інвентаризації і систематизації лексичних та лексико-семантичних змін у мові), контекстуального аналізу (для вирізнення мовних одиниць і з'ясування їхньої семантики в тексті).

Результати дослідження та їх обговорення. Серед важливих маркерів державності та національної ідентичності, який безпосередньо зачепило повномасштабне російське вторгнення, є українська мова. У ній за період російсько-української війни яскраво відобразилися ті етнічні процеси, які протікають у свідомості народу, згуртованого спільною метою – здобути перемогу в боротьбі за незалежність, національну ідентичність, свободу жити на рідній землі.

В. В. Жайворонок зазначає, що кожен етнос «формує спільний ритм, властиве лише йому пульсування життєвої енергії», зокрема й власні реакції на *своє* і *чуже* (5, с. 45). У кризових ситуаціях, одним із виявів яких є війна, посилена роль мови як чинника національної консолідації, мірила розмежування *свого* : *чужого*, а конкретніше – *рідного* : *ворожого*. С. О. Соколова зазначає в передмові до колективної монографії: «З початком повномасштабної російської агресії проти України ситуація змінилася докорінно; сам факт агресії змінив мовну свідомість багатьох громадян України, передусім їхнє ставлення до мов: українську мову активніше почали сприймати як символ єднання нації, запоруку національної безпеки, а російську – як символ агресії, як мову ворога» (4, с. 10). Саме інтегративно-означувальна функція української мови, як зазначають соціологи, вийшла на передній план у 2022 р. Водночас російська мова, залишаючись для деякої частини українців засобом комунікації, фактично перестала бути для них маркером національної належності. Зокрема, за результатами загальнонаціонального опитування соціологічної групи «Рейтинг» у березні 2022 р. щодо мовного питання в Україні за надання державного статусу російській мові висловилося всього 7 % респондентів, хоч за місяць до 24 лютого їх було 25 % (10). Значна частина російськомовного населення України почала активно опановувати українську мову. Із цією метою у 2022 р. активно діяв проєкт «Єдині». Опісля восьми проведених курсів перейти на українську мову вдалося майже 50 тис. людей (11). Крім цього, знаю з досвіду спілкування, чимало громадян України, вихідців зі східних і південних регіонів, які змушені були мігрувати в західні й центральні області, самотужки опановують державну мову, і це стало для них справою честі. Свідченням цього є і результати соціолінгвістичних опитувань 2022 та 2023 років, про що йшлося в доповіді С. О. Соколової на Міжнародній науковій конференції «Зміни в українському соціумі та в етносвідомості» (10 жовтня 2023 р., м. Київ): у 2022 році українська мова стала засобом повсякденного спілкування для 75 % місцевого населення та для 49 % переселенців, а в 2023 році відсоток користування нею серед останніх зріс до 63,8 %.

Російська агресія активізувала не тільки піднесення престижу української мови на рівні заходів державної політики, але й громадські ініціативи, коли в колективах закладів освіти запроваджують посади відповідальних за дотримання мовного законодавства й популяризацію державної мови (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького та ін.). У мережі інтернет з'являються нові й нові приклади негативних реакцій на використання російської мови в освітній діяльності (студенти вимагають викладання українською мовою), у ситуаціях спілкування на офіційному рівні чи у сфері обслуговування. Усе це є

свідченням активних етнічних змін у національній свідомості українців та рівні їхньої самоідентифікації.

Українська мова стала виразником спротиву загарбницькій війні, символом боротьби за незалежність, повернення українських територій і перемоги над ворогом, що відображено в її системі, де наочно представлено еволюцію народного мислення. Пригадаймо фразу про спрямування ворожого корабля, що миттєво стала крилатою та облетіла весь світ, репрезентуючи незламність українців, їхню волю й бажання відстоювати своє. А якими заспокійливими й обнадійливими в перші тижні війни були для нас вислови: *Доброго вечора, ми з України!*; *Маленький пес з великим серцем!*; *Скажи «паляниця»!*, *Геть з України, москаль некрасивий!* та ін. Для частини з них характерна емоційно забарвлена й лайлива лексика, вульгаризми, що з'явилися в мовленні українців під впливом багаторічної русифікації. Свідченням цього є характеристики обох етносів у давніші часи, зокрема, турецький мандрівник і поліглот середини XVII ст. (1657 р.) Ельвія Челебі писав: «...хоч і соромно писати безглузді слова, але мандрівникові це конче потрібно. Треба навіть знати, як вони (українці – Г. М.) лаються... Наприклад, щезни, свиня, чорт, дідько. Це завзятий, стійкий і сердитий народ» (див за: 12, с. 74). Натомість, пише дослідник, багато росіян і зараз не лише славляться «соромослів'ям», а й навіть пишаються. «І батьків не називають, як українці, на Ви, а батьки навіть при своїх дітях-дошкільнятах вільно “соромословлять”» (там само, с. 71).

Етнічні процеси ословлені в лексичному складі мови, де з'явилося чимало новотворів, що репрезентують насамперед поняття «чужий, ворожий». Це переважно лексеми з негативною конотацією, де оцінка як «етнокультурна ознака» є, на думку В. В. Жайворонка, «виявом активних реакцій на навколишній світ» (5, с. 46). Насамперед відбулося розширення номінативних рядів на позначення країни-агресора, росіян і їхнього президента та шовіністичної ідеології, процесів і станів, актуалізованих російським вторгненням. Внутрішня форма цих одиниць досить прозора і завжди містить зневажливу оцінку. Передовсім це лексеми на позначення країни-агресора: *рашистська росія*, *Р(р)ашкостан*, *лаптестан*, *Е(е)рефія*, *московія*, *рашка*, *лапті*, *мордор*, *Rasha*: *А рашикостан планує припинити вогонь* (Останній bastion, 10.03.2022); *Чого прагне лаптестан* (Enigma, 26.04.2023), *ерефія хоче запустити три хвили ракет 24 лютого* (YouTube, 17.02.2023); *«Рашка», «лапті», «мордор». Чому українці дають глузливі назви Росії в час війни і що вони означають?* (назва статті, Радіо Свобода, 20.05.2023). Ставлення українців до країни-завойовника виявлене і в орфографічному оформленні цих одиниць: їх здебільшого пишуть із малої літери, підкреслюючи в такий спосіб негативні реакції (гнів, зневагу, розчарування тощо).

Велику групу становлять назви ворога, виявлені в ЗМІ, відеороликах, інтерв'ю з фронту: *рашисти*, *орки*, *московити*, *сепари*, *русня*, *росіяниці*, *русаки*, *воеваки*, *гандони*, *кізяки-терористи*, *ленінці*, *сталінці*, *путлерівці*, *лаптеногі*, *окупантська орда*, *окупантська зараза*, *окупантська надлюка*, *путінська орда*, *московські недобитки*, *біологічне сміття з російської федерації*, *рашистська мерзота*, *московські свинособаки*, *вбивці криваві*, *козли* та ін.: ***Рашисти***, ***орки***, ***нацисти***. *Хто і як називає російську армію, яка вторглася в Україну* (Політика, 21.04.2022); ***Окупантська зараза***, *навік пам'ятай, що козацька вдача – це не просто слова* (YouTube, 23.09.2022); *Ой, ви орки лаптеногі, повертайтеся убогі у свої трущоби* (YouTube, 02.10.2022); *Чим не іго, яке творило те ж саме сотні років тому, то вже в них в крові, а кажуть бандери, бандери, а ви ленінці, сталінці, путлерівці, вбивці кроваві* (з реакції користувачів соцмереж на відео про жорстокі страти полонених у facebook) тощо.

Негативно конотовані й назви порушника мирного життя Володимира Путіна: *Путлер*, *фюрер*, *кремлівський фюрер*, *московський ботоксний диктатор*, *бункерний*, *бункерний фюрер*, *військовий злочинець*: *Бункерний фюрер: як Путін йде шляхом Гітлера і Сталіна* (Апостроф, 16.10.2022); ***Кремлівський фюрер*** *Володимир Путін повторює політичні та військові помилки тиранів минулого століття – Сталіна та Гітлера*

одночасно, *Чому путін – путлер, а не сралін* (Апостроф, 02.05.2022); *Чому путіна цілком коректно називати «путлером»*; *Попри те, що московський ботоксний диктатор має за кумира не гітлера, а сталіна, ...його треба порівнювати саме з фюрером нацистів, а не з кривавим червоним вождем* (Цензор, 11.01.2023). Розширення номінативного ряду зумовлене асоціаціями мовців із військовим злочинцем середини минулого століття Гітлером, особливостями соціальної поведінки й локалізації президента Росії, його оцінними характеристиками.

Як зазначає Г. М. Куцак, російська агресія, нечувана жорстокість окупантів спричинили актуалізацію терміна *фашизм*, що викликало «в мовців потребу дібрати нову назву для начебто подібного явища. У свідомості українців ніби відбулася деформація в оцінці понять, вони порівнюють двоє зол: «*Те, що відбувається в Маріуполі, у Харкові, інших містах – це сучасний рашизм, який, ще раз наголошую, перевищує фашизм, який ми бачили в середині минулого сторіччя*», – наголосив Данілов (Укрінформ, 13.03.2022)» (8, с. 384). Усю систему політичного устрою країни-агресора мовці характеризують як *путінізм*, *рашизм*, *неонацистський конструкт: Рашизм як генеза путінізму* (назва статті Івана Ковалю і Лесі Кисляк у «Віснику Львівського університету»: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/42_2022/31.pdf); *Оскільки в основі путінізму лежить фашизм Львіна, Дугіна, Проханова, то це глобальний проєкт, заточений на знищення не України, а західноєвропейської цивілізації та наступної глобальної війни зі США* (з інтерв'ю голови Українського інституту національної пам'яті Антона Дробовича з історикинею Ларисою Якубовою, YouTube, серпень, 2022).

На позначення процесів воєнного вторгнення та ведення війни журналісти й респонденти часто використовують словосполучення *рашистська окупація*, *рашистська пропаганда*, *могилізація*, *ситуація-могилізація*: *Ситуація-могилізація: на окупованих територіях складають списки власників паспортів рф для «військкоматів»* (назва статті, Вчасно, 17.04.2023); *Барани Шойгу, Кадиров і могилізація* (назва відеоролика «Підсвинки тижня», Цензор, 09.10.2022); *Жахиття окупації: рашистська пропаганда та реальне жалюгідне існування «почекунів»* (назва відео на офіційному сайті Сєверодонецької військової адміністрації, 03.05.2023) тощо.

На позначення дії «умерти» засвідчено стійкі словосполучення, пов'язані з прізвиськом нині покійного відомого співака, уродженця України, що зрадив її інтереси, пропагуючи на окупованих територіях «руській мір»: *отримати квитки на концерт кобзона, вирушить (на концерт) до Кобзона, кандидати на вступ до хору кобзона: В Україні кожен рашист отримує квиток на концерт кобзона* (Facebook, 25.03.2022); *Жириновський отримав VIP-квиток на концерт кобзона* (YouTube, 06.04.2022); *Концерт Кобзона у ПЕКЛІ для російських військових* (назва відео, 31.10.2022); *Чотири російсько-донецьких сапери в лікарні. Два важкі та за умови нестачі банку крові кандидати на вступ до хору кобзона* (facebook, 04.05.2023). Також українці асоціюють поняття «смерть» із назвою ПВК «Вагнер»: *«М'ясокомбінат ім. Вагнера». У соцмережах сміються з істерики Пригожина, який матюкає Шойгу через свої втрати під Бахмутом* (nv.ua, 18.05.2023) та пеклом, місцем під землею, куди, «за релігійними уявленнями, потрапляють душі померлих грішників для вічних мук» (13, с. 713): *ЗСУ відправили ще 630 окупантів експресом «Україна – Пекло»* (УНІФН, 29.10.2023).

Негативно забарвлені й назви осіб, що чекають окупантів у зоні бойових дій: *ждуни*, *почекун*: *Залишаються в прифронтовій зоні і так звані «ждуни», які вважають, що росія їх має звільнити* (Вчасно, 05.09.2023). Нагадаємо: *почекун* – назва скульптури, створеної голландською художницею Маргрит ван Бреворт навесні 2016 року для Лейденського університету (Нідерланди): *У Слов'янську почали виготовляти керамічних почекунів* (Патріоти України, 23.04.2017). Під час війни мем «почекун» став популярним в українському та російському сегментах інтернету на позначення осіб, які чекають окупантів: *Українським поліцейським найчастіше вдається вмовити людей із прифронтових територій погодитися на евакуацію, але є і так звані «почекун»*

(InterFax-Україна, 10.10.2023). Номен *Z-patrioti* позначає прихильників російського вторгнення й окупації: У Росії «воєнкори» та «*Z-patrioti*» змінили політику висвітлення контрастну ЗСУ (УНІАН, 30.07.2023); *Z-patrioti* залишилися незадоволені: Навка відправила доньку до школи із «українським прапором» (Патріоти України, 02.09.2023).

Новий лексикон притаманний здебільшого українцям молодшого й середнього покоління, він виявляє «оцінність» сучасного мовомислення, їхнє негативне, а то й вороже ставлення до війни та до тих, хто її спричинив. Мотиваційною основою для творення неологізмів є передусім неочікуваність нападу «братнього народу», шовіністичність та облудливість його ідеології, жорстокість окупантів, подібність їхніх вчинків до дій фашистів під час Другої світової війни, їхні типові ознаки за вчинками й діями на окупованих територіях, зрадливий «патріотизм» народжених в Україні і насичених духом путінізму тощо.

Про зміни в етносвідомості українців старшого віку свідчить відео після ракетного обстрілу Херсону, де хоробра бабуся на фоні ракети, що впала на її подвір'я і не вибухнула, дає таку відповідь окупантам: «Ви, козли, думали, що нас переможете? А фігу! Дивіться на свою дурну ракету» (УНІАН, 08.03.2023). Звернімо увагу й на розповідь 92-річної українки з Макарова, що на Київщині, яка негативно оцінює путінський напад, порівнюючи з подіями свого дитинства: «Мені вже 92 роки. Я пережила ту війну і цю. Такого страхіття ми тоді не бачили. Ми знаємо, що таке війна. Але такого безчинства, люди добрі, не було. ...Ось так вбивати людей, невинних дітей, щоб так бомбити... Я не знаю, як його (Путіна – Г. М.) земля тримає» (Патріот Донбасу, 22.07.2022).

Важливим виявом національної самоідентичності є і використання діалектного мовлення як «секретної зброї» для приховування інформації в перемовинах військових на передку, тобто на передній лінії оборони, де бійці розмовляють закарпатською говіркою, не зрозумілою ворогові, що може їх підслухувати (відео «Чи зрозуміють орки закарпатський діалект?», YouTube, 16.07.2022).

Висновки й перспективи. Отже, трансформації в українському суспільстві, лексичні й лексико-семантичні зміни в його мові є відображенням активних етнічних процесів, пришвидшених й актуалізованих російсько-українською війною. Спостерігаємо еволюцію етносвідомості українців, згуртованих спільною метою: усвідомлення єдності на ґрунті національної належності й ідентичності, чітке розуміння того, хто є ворогом, як із ним боротися й перемогти, а також ролі мови в цій боротьбі й потреби змінити мовний код. Ці етнічні процеси виявлені в мові сучасних ЗМІ та інтернет-комунікації, де представлено чимало негативно конотованих новотворів, що унаочнюють «оцінність» сучасного мовомислення та репрезентують розширення номінативних рядів на позначення країни-агресора, росіян і їхнього президента, загарбницької ідеології, процесів і станів, актуалізованих російським вторгненням. Сучасний дискурс війни переконує, що мова є дієвим інструментом боротьби за волю й незалежність, утвердження державності, мірилом національних цінностей та символом, що нарівні з прапором, гімном, контуром України на карті репрезентує Україну та українців у світовій спільноті.

Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні джерельного підґрунтя для з'ясування подальшої еволюції етносвідомості українців і відображення цього процесу в мові.

Список використаної літератури

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Вид. третє, доповн. Дрогобич : Відродження, 1993. 140 с.
2. Ткаченко О. Б. Мова і суспільство. *Українська мова. Енциклопедія*. Вид. 3-є, зі змін. і допов. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 366–368.
3. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастичний монографія. Харків : Вид-ець Іванченко І. С., 2017. 615 с.
4. Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні : монографія (автори: С. О. Соколова, М. О. Гонтар, О. М. Данилевська, Г. М. Залізник, Л. Т. Масенко, О. Г. Руда,

- В. М. Труб, І. М. Цар ; відп. редактор С. О. Соколова). Київ, 2023. URL : <https://drive.google.com/file/d/11JdbR5cFq0miGqAWbWuAL61ba-IDGAT5/view?pli=1>.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ : Довіра, 2007. С. 43–48.
 6. Пухонська О. Я. Мова війни в сучасній документальній прозі. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2022. Вип. 33. С. 152–158.
 7. Шитик Л. В. Семантико-текстуальне дослідження сучасних конфліктогенних текстів. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2022. Вип. 33. С. 159–170.
 8. Куцак Г. Відтворення сьогодення в номінативних одиницях: ономасіологічний аспект. *Соціальне в мові та мова в соціумі* : колективна монографія / О. Доценко, М. Жуйкова, Н. Кісс та ін. Київ : НаУКМА, 2023. С. 355–401. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f98008dd-89a2-4ebb-985e-94852ede74a8/content>.
 9. Христіанінова Р. О. Концепт «ненависть» у мовній картині світу українців часів великої війни 2022–2023 років. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2023. Вип. 34. С. 42–48.
 10. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». 25 берез. 2022. URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march.
 11. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. 07 січ. 2023. URL : <https://zbruc.eu/node/114247>.
 12. Пінчук О., Червяк П. Нариси з етно- та соціолінгвістики. Київ : Просвіта, 2005. 150 с.
 13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

References

1. Ivanyshyn, V. & Radevych-Vynnytskyi, Ya. (1993). *Mova i natsiia*. (Language and Nation). Vyd. tretie, dopovn. Drohobych: Vidrozhennia, 140 (in Ukr.).
2. Tkachenko, O. B. (2007). *Mova i suspilstvo* (Language and Society). In: *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (The Encyclopedia of Ukrainian Language). Vyd. 3-ie, zi zmin. i dopov. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 366–368 (in Ukr.).
3. Stepanenko, M. (2017). *Politychne sohodennia ukrainskoi movy: aktualnyi peryfrastykon* (Polytechnics Modernity of the Ukrainian Language: actual peryphrastikon): monohrafiia. Kharkiv: Vyd-ets Ivanchenko I. S., 615 (in Ukr.).
4. Sokolova, S. O. (Ed.) (2023). *Terytorialni ta sotsiokulturni umovy funktsionuvannia ukrainskoi movy v Ukraini* (Territory and social cultural conditions for functioning of Ukrainian language in Ukraine): monohrafiia (avtory: S. O. Sokolova, M. O. Hontar, O. M. Danylevska ta in.). Kyiv. Available at: <https://drive.google.com/file/d/11JdbR5cFq0miGqAWbWuAL61ba-IDGAT5/view?pli=1> (in Ukr.).
5. Zhaivoronok, V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka* (Ukrainian ethnolinguistic studies). Narysy. Kyiv: Dovira, 43–48 (in Ukr.).
6. Pukhonska, O. Ya. (2022). *Mova viiny v suchasniy dokumentalniy prozi* (Language of War in Modern Documentary Prose). In: *Movoznavchyy visnyk (Linguistic Bulletin)*: zb. nauk. pr. Cherkasy: Vydavets FOP Hordiienko Ye. I., 33, 152–158 (in Ukr.).
7. Shytyk, L. V. (2022). *Semantyko-tekstualne doslidzhennia suchasnykh konfliktohenykh tekstiv* (Semantic and Textual investigations in Modern texts of conflictology). In: *Movoznavchyy visnyk (Linguistic Bulletin)*: zb. nauk. pr. Cherkasy: Vydavets FOP Hordiienko Ye. I., 33, 159–170 (in Ukr.).
8. Kutsak, H. (2023). *Vidtvorennia sohodennia v nominatyvnykh odynytsiakh: onomasiolohiinyi aspekt* (Reflecting Modernity in Nominative units: onomasiological aspect). In: *Sotsialne v movi ta mova v sotsiiumi (Social in the language and Language in the Society)*: kolektyvna monohrafiia (avtory: O. Dotsenko, M. Zhuikova, N. Kiss ta in.) Kyiv: NaUKMA, 355–401. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f98008dd-89a2-4ebb-985e-94852ede74a8/content> (in Ukr.).
9. Khrystianinova, R. O. (2023). *Kontsept «nenavyst» u movniy kartyni svitu ukrainsiv chasiv velykoi viiny 2022–2023 rokiv* (Concept of “hatred” in linguistic outlook of the Ukrainians in the Great War of 2022–2023). In: *Movoznavchyy visnyk (Linguistic Bulletin)*: zb. nauk. pr. Cherkasy: Vydavets FOP Hordiienko Ye. I., 34, 42–48 (in Ukr.).
10. *Shoste zahalnonatsionalne opytuvannia: movne pytannia v Ukraini (2022) (VI National Polling: Language Issue in Ukraine)*. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». 25 berez. 2022. Available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march (in Ukr.).
11. Kulyk, V. (2023). *Mova ta identychnist v Ukraini na kinets 2022-ho* (Language and identity in Ukraine in late 2022). Zbruch. 07 sich. 2023. Available at: <https://zbruc.eu/node/114247> (in Ukr.).
12. Pinchuk, O. & Cherviak, P. (2005). *Narysy z etno- ta sotsiolinhvistyky* (Writings in Ethno- and Sociolinguistics). Kyiv: Prosvita, 150 (in Ukr.).
13. Busel, V. T. (Ed.) (2003). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* (Great Etymological Dictionary of Modern Ukrainian Language). Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 1440 (in Ukr.).

**TRANSFORMATIONS IN THE UKRAINIAN ETHNIC SOCIETY AND LANGUAGE AS
CONSEQUENCE OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

*Hanna Martynova, doctor of philological sciences, professor of the Department
of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)*

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Abstract. Introduction. *The article regards problem of relations of language and ethnos in the period of war between Russia and Ukraine, distinguishing in Ukrainian lexical and lexical semantic systems certain changes happening in ethnic social milieu, both ethnic and lingual transformations being presented and described in the period given.*

The purpose. *The purpose of the article is to present and regard transformations in Ukrainian social entity, lexical and lexical semantic changes in its language, that reveal evolution of Ukrainian ethnic conscience in Russia-Ukraine war.*

The methods. *The article applies common scientific methods of analysis and synthesis and those belonging to linguistic ones: descriptive, onomasiology, contextual methods.*

Results. *The investigation consequently resulted in witnessing evolution in Ukrainian national conscience as nation had been united due to common idea: unanimity motivated by national integrity and identity, clear perceiving of the enemy, ways of fighting and defeating him, the language importance and demand of changing the language code. Ethnic processes are verbalized through lexical stock of the language that happened to notice numerous newly formed units representing mostly notions of “hostile” and “hostility”. New lexicon singles out the tendency of estimating within new language mentality as well as Ukrainians’ negative attitude to war and towards those who had caused it. Creating neologisms was motivated by the sudden assault of those called the brother people, their chauvinistic and deceptive ideology, the occupants’ atrocities, their actions similar to those done by the fascists in the WWII, their typically determined actions proved as crimes in the occupied territories, treacherous “patriotism” of those who appeared to be native Ukrainians, and filled with putinism.*

Originality. *The topic is for the first time regarded as that to describe the problem of interaction between language and ethnos in the context of full-scale Russia’s intervention, to follow the processes of Ukrainian people’s sufferings, to present and work out both linguistic and ethnical changes in the period.*

Conclusion. *Transformations in the Ukrainian society, lexical and lexical semantic changes in its language reveal active ethnic processes enforced and revealed by the Russian-Ukrainian war. Modern media and I-net language is full of numerous negatively coloured newly formed units that clear up the estimating character of modern Ukrainian lingual mentality and represent expanded nominative rows to give names to the aggressor state, to Russians and their president, their ideology of intrusion, states and processes caused by Russian invasion. Ukrainian language has become the symbol of resistance against the occupants’ war, of fight for independence, restoring the occupied territories and defeating the enemy that are fixed in its system that fully describes the evolution of national mentality.*

Key words: *ethnos, language, ethnic processes, ethnic Ukrainian mentality evolution, lexical phenomena, lexical and semantic changes, nominative groups.*

Надійшла до редакції 10.10.23

Прийнято до друку 29.11.23